

Чергування голосних звуків

При зміні форми слів і творенні нових слів голосний або приголосний звук може замінюватися на інший, тобто відбувається **чергування звуків**.

Явище чергування звуків в українському літературному мовленні є нормативним.

Чергування може відбуватися:

- у коренях слів: *село* — *сіл*; *друг* — *дружити*;
- у суфіксах: *мужність* — *мужності*;
- у префіксах: *прорвати* — *прірва*;
- у закінченнях: *у шкільному* — *у шкільнім*.

Голосні звуки [o], [e] (у відкритих складах) часто чергуються з [i] (у закритих складах): *шко-ла* — *шкіл*; *дво-ри* — *двір*; *по-со-ли* — *сіль*; *у мо[йе]му* — *у мо[йі]м*.
Таке чергування характерне для української мови й вирізняє її серед інших східнослов'янських мов.

188. До кожного слова — назви міста — доберіть його форму, у якій відбувається чергування голосних звуків.

Зразок. Ірпінь — Ірпеня.

Харків, Миколаїв, Чугуїв, Тернопіль, Обухів, Бориспіль.

- Виділені слова та їхні форми, у яких відбувається чергування, запишіть фонетичною транскрипцією. Назвіть голосні звуки, що в цих словах чергуються.

189. Перепишіть, ставлячи подані в дужках слова в потрібній формі.

1. Я з поезій зведу вам до (Київ) міст (Б. Олійник). 2. І мало що у (Ірпінь) нагадує минулі дні (М. Луків). 3. Гомонять під (Канів) селяни (М. Рильський). 4. Пливли тумани в (Лютіж), гули вітри сполохано (Д. Луценко). 5. Нема старому вороття ані у (Київ), ні в (Львів) (М. Рильський). 6. Тисячоріччя (Бориспіль) відзначалося 2015 року на державному рівні (З Вікіпедії).

- Позначте в словах вивчені орфограми.

190. Прочитайте, вимовте звуки, що чергуються.

Завмерти — завмирати, спертися — спиратися, дерти — здирати.

- До яких частин мови належать ці слова?

До найпоширеніших належать такі **чергування приголосних звуків**:

[г] — [ж]: *друг* — *друже*; *сніг* — *сніжинка*;

[к] — [ч]: *вік* — *вічний*; *рука* — *рученька*;

[х] — [ш]: *птаx* — *пташиний*; *гороx* — *горошина*;

[г] — [з']: *дорога* — *у дорозі*; *Ольга* — *Ользі*;

[к] — [ц']: *око* — *в оці*; *щука* — *щуці*;

[х] — [с']: *вухо* — *у вусі*; *муха* — *мусі*.

Такі чергування об'єднуються в один ряд: *перемога* — *у перемозі* — *переможний*; *ріка* — *ріці* — *річенька*.

195. Доберіть до поданих слів спільнокореневі, у яких відбувається чергування приголосних. Запишіть слова парами.

Зразок. Втіха — втішний.

Берег, пух, горіх, смуга, крига, тихий, сміх, відвага.

В особових формах дієслів теперішнього і майбутнього часу чергуються приголосні:

[д] — [дж]	<i>водити</i> — <i>воджу</i>
[т] — [ч]	<i>крутити</i> — <i>кручу</i>
[з] — [ж]	<i>возити</i> — <i>вожу</i>
[с] — [ш]	<i>носити</i> — <i>ношу</i>
[зд] — [ждж]	<i>їздити</i> — <i>їжджу</i>
[ст] — [шч] (на письмі — буква <i>щ</i>)	<i>мостити</i> — <i>мощу</i> , <i>простити</i> — <i>прощу</i>

У неозначеній формі дієслів перед суфіксами *-ати-*, *-увати-* чергуються:

[д] — [дж]	<i>зарядити</i> — <i>заряджати</i>
[з] — [ж]	<i>знизити</i> — <i>знижати</i> , <i>знижувати</i>
[с] — [ш]	<i>погасити</i> — <i>погашати</i>

Чергування відбувається при творенні деяких дієслів:

[зк] — [жч]	<i>брязк</i> — <i>бряжчати</i>
[ск] — [шч] (на письмі — буква <i>щ</i>)	<i>вереск</i> — <i>верещати</i> , <i>верещу</i> , <i>верещиш</i>

199. Прочитайте. Визначте дієслова, у різних формах яких відбувається чергування приголосних. Доберіть до цих дієслів форми з чергуванням приголосних, слова запишіть парами.

Зразок. Свічу — світити.

1. По вулиці козак ходить та голосно свище. То товариш товариша на вечорниці кличе. 2. По садочку ходжу, кониченька воджу. 3. Кряче чорний ворон вранці на тичині, скаче козаченько конем до дівчини. 4. Вода все сполоще, крім мудрого слова народу (*Нар. творч.*).



206. Перепишіть, уставляючи пропущені літери. Поясніть чергування приголосних у дієсловах. Звіртеся з таблицею.

1. Язик ска..е, що на серце ля..е (*Португальське*). 2. Добре слово зма..ує, а зле коле (*Румунське*). 3. Коли проповідує лисиця, кури, бере..іться (*Італійське*). 4. Старанність полотно т..е, а ледарство марно те..е (*Угорське*). 5. У безділлі й добрий працівник розбе..ується (*Литовське*). 6. Краще вчасно виї...ати, ніж в дорозі поспішати (*Французьке*). 7. Кому припе..е, той із каменю хліб спе..е (*Німецьке*).